

ЗАБРАНА БИОЛОШКОГ ОРУЖЈА У МЕЂУНАРОДНОМ ХУМАНИТАРНОМ ПРАВУ

Апстракт: Биолошко оружје представља оружје чије се дејство заснива на биолошким агенсима растуреним посебним средствима (живим и неживим) у циљу изазивања заразних болести код људи, животиња или биљака. Посебна забрана употребе биолошког оружја први пут је установљена Женевским протоколом о забрани загушљивих, отровних и сличних гасова и бактериолошких метода ратовања из 1925. године. Због бројних слабости Женевског протокола 1972. године је усвојена Конвенција о биолошком оружју која поред употребе забрањује и производњу, складиштење, усавршавање и промет биолошког оружја, уз наметање обавезе уништавања постојећих залиха овог оружја. Међутим, значајну слабост Конвенције представља одсуство поузданог механизма међународног надзора.

Кључне речи: биолошко оружје, Конвенција о биолошком оружју, Женевски протокол, верификационе мере.

I УВОД

Употреба биолошких средстава у рату среће се још у античком времену (бацање лешева људи и животиња у изворе воде), што је настављено и у средњем веку, уз коришћење тактике убацивања заражених тела у утврђене градове. И у новом веку је присутно изазивање зараза код непријатеља у циљу сламања његовог отпора. Међутим, све те случајеве употребе биолошких средстава карактерише спорадичност и примитивност, што је умањивало њихове ефекте на исход рата. Тек током Првог светског рата отпочињу научни и од државе подржани програми за развој биолошког оружја. Иако у том рату биолошко оружје није значајније употребљено притисак јавног мњења је био довољно јак да се 1925. године издејствује његова уговорна забрана садржана у Женевском протоколу о забрани загушљивих, отровних и сличних гасова и бактериолошких метода ратовања. Због недостатака овог Протокола крајем шесдесетих година XX века отпочели су преговори који су 1972. године резултирали усвајањем Конвенције о забрани развоја, производње и стварања залиха бактериолошког (биолошког) и токсичног оружја и о њиховом уништавању (позната под скраћеним називом Конвенција о биолошком оружју). Главна пажња у раду је усмерена на анализу поменутих уговора, уз претходно дефинисање биолошког оружја и опис његових основних карактеристика.

II ПОЈАМ И КАРАКТЕРИСТИКЕ БИОЛОШКОГ ОРУЖЈА

Војни кругови су учили да се резултати биолошких истраживања могу употребити за nanoшење губитака у људству, као и за слабљење других војних потенцијала непријатеља. Откриће да неки микроорганизми изазивају тешке болести код људи и животиња и чињеница да су те болести често заразне (могућност да обелела особа зарази здраве особе које са њом дођу у контакт) били су од посебног значаја за реализацију поменуте идеје. Предузимана су бројна и обимна истраживања у циљу стварања оружја чије би се дејство заснивало на активности појединих живих организама. Као резултат тих истраживања створено је биолошко оружје (биолошка борбена средства) које је нашло место у војним арсеналима многих држава.

Због својих карактеристика биолошко оружје се сврстава у оружја за масовно уништавање.¹

Када се говори о овој врсти оружја треба правити разлика између биолошких агенаса и самог биолошког оружја.

Биолошко оружје штетне последице остварује дејством појединих живих организама, који се називају биолошки агенси. Постоји велики број дефиниција биолошких агенаса, али је најпотпунија она дата у Резолуцији Генералне скупштине УН² која гласи: “Биолошки агенси су живи организми који се користе у рату ради изазивања заразе или смрти људи, животиња и биљака, било услед своје природе или заразних материја које ослобађају, а чија се дејства у нападнутом организму заснивају на поступку размножавања”.

Уместо термина “биолошки агенси” употребљава се и термин “бактериолошки агенси”, али то није исправно. Појам “биолошки агенси” је адекватнији јер он поред бактерија обухвата и друге организме који могу бити изазивачи заразних болести. Тако се у улози биолошких агенаса могу појавити бактерије, вируси, рикеције, протозое, гљиве итд.

Биолошко оружје је комплексан појам који обухвата биолошке агенасе и средства за њихово растурање. Да би биолошки агенси проузроковали жељене последице неопходно је да доспеју до планираних циљева, за шта се користе одређена средства (жива и нежива). Полазећи од напред реченог, биолошко оружје се може дефинисати као оружје чије се дејство заснива на биолошким агенсима растуруним посебним средствима (живим и неживим) у циљу изазивања заразних болести код људи, животиња или биљака.

Биолошко оружје специфично је по томе што се, поред техничких средстава, за његово растурање могу употребљавају и живи организми. Од техничких средстава за растурање биолошких агенаса користе се ракете, авионске бомбе, артиљеријске гранате, мине, заражени предмети и сл. Живи организми који служе за растурање биолошких

¹ За ово оружје карактеристично је да његове мале количине могу довести до штетних последица по веома велики број људи. Поред биолошког, у ову категорију спада још нуклеарно и хемијско оружје.

² Resolution 2603 A (XXIV) of the United Nations General Assembly, 16 December 1969.

агенаса називају се вектори, а у тој улози могу се појавити инсекти, глодари, друге заражене животиње, па чак и заражени људи.

Употребом биолошког оружја могу се изазвати велике епидемије тешких заразних болести, као што су тифус, колера, антракс, куга, богиње, итд.³ Повећаној опасности овог оружја доприноси и чињеница да се зараза не уочава одмах, већ по протеклу периода инкубације, што многомте отежава отклањање штетних последица.

Коришћење биолошког оружја нема тако извесне последице као остале врсте оружја за масовно уништавање. Какви ће његови ефекти бити умногоме зависи од метеоролошких и других природних услова. Упркос значајном научном напретку још увек се не може са сигурношћу предвидети да ли ће се, којом брзином и са каквим поседицама ширити зараза усмерена ка непријатељским снагама.

III ЖЕНЕВСКИ ПРОТОКОЛ ИЗ 1925. ГОДИНЕ

До Првог светског рата употреба биолошких средстава у борбене сврхе била је спорадична и примитивна. Услед тога није ни било посебних правних правила о овој врсти оружја.

Тек током I светског рата отпочињу научни и од државе подржани програми за развој биолошког оружја, у чему је предњачила Немачка.⁴ Међутим, за разлику од хемијског оружја које је масовно коришћено, употреба биолошког оружја у Првом светском рату била је симболична и углавном је имала диверзантски карактер.⁵ Што се

3 Ширина подручја које може бити угрожено биолошким агенсима може се видети из следећег поређења: у случају напада нуклеарним оружјем које може да понесе један стратешки бомбардер рејон у којем би се осетила штетна дејства износио би 30 км², у случају напада хемијским оружјем 60 км², а бактериолошким оружјем чак 100000 км²; В. Бабуров: Конвенција о запрешенији бактериолигического оружия, Международная жизнь, 1986. Но. 12, с. 92. Колико су биолошки агенси опасни види се и из тврдње да је пола килограма ботулизма теоријски довољно да уништи целокупну људску популацију на Земљи; J. Pictet: Development and principles of international humanitarian law, Geneva, 1985, p. 55.

4 M. Leitenberg: Biological Weapons in the Twentieth Century: A Review and Analysis, Seventh International Symposium on Protection against Chemical and Biological Warfare, Stockholm, Sweden, June 2001, <http://www.fas.org/bwc/papers/bw20th.htm>.

5 Сумња се да су немачки агенти 1915. године бактеријама инфицирали коње и другу стоку која је у америчким пристаништима укравана за савезнике; SIPRI: The Problem of Chemical and Biological Warfare, Vol. I, The Rise of CB Weapons,

тиче међународноправне регулативе, током I светског рата на снази су била иста она правила која су постојала пре његовог избијања. Дакле, и даље није било посебне забране биолошког оружја, већ су примењивана општа начела ратног права, међу којима је посебан значај имала обавеза разликовања бораца и цивила.

Ни између два светска рата није забележена значајнија употреба биолошког оружја. Међутим, у том периоду често је подсећано на случајеве употребе биолошког оружја у I светском рату, са циљем да светска јавност и правни стручњаци покрену акцију усмерену ка његовој забрани.⁶

Под притиском јавног мњења и научне јавности државе су пристале да заједно са хемијским регулишу и биолошко оружје. Преговори држава успешно су окончани на Конференцији о надзору међународне трговине оружјем и муницијом која је под окриљем Друштва народа одржана у Женеви 1925. године када је усвојен Протокол о забрани загушљивих, отровних и сличних гасова и бактериолошких метода ратовања. Протокол је ступио на снагу 1928. године и данас има 136 држава уговорница, међу којима су све сталне чланице Савета безбедности.

Пошто у то време вируси нису разликовани од бактерија, Протокол говори само о забрани употребе бактериолошких средстава ратовања. Међутим, каснијим тумачењима Протокола под израз “бактериолошки” подведени су и остали изазивачи болести (вируси, рикетије, гљиве) чиме је он практично изједначен са изразом “биолошки”.⁷

Stockholm, 1971, p. 216. Румунско министарство иностраних послова тврдило је да је 1916. године у немачко посланство у Букурешту упућена култура заразних болести у циљу инфицирања коња сакагијом, а остале стоке антраксом; P. Fauchille: *Trait de Droit international public*, T. II, Paris, 1921; наведено према: Г. Перезић: Међународно-правна забрана употребе средстава за масовно уништавање у рату, Београд, 1968, стр. 52. Немачка и Велика Британија су се међусобно оптуживале да су током рата из авиона бацали завоје заражене инфективним клицама; Г. Перезић: *op. cit.*, стр. 52. Немци су оптуживани да су 1917. године у Румунији, нарочито у Букурешту, из авиона бацали воће, чоколаду и дечје играчке заражене смртоносним бактеријама; SIPRI: *op. cit.*, p. 217. Постојале су оптужбе да су Немци са територије Швајцарске покушали да у Италију пренесу заразу колере; *Ibid.*, p. 216.

6 Г. Перезић: *op. cit.*, стр. 52.

7 Frederick R. Sidell-Ernest T. Takafuji-David R. Franz (eds): *Medical Aspects of Chemical and Biological Warfare*, Washington, 1997, p. 417.

Женевски протокол је кратак међународни уговор, који се састоји од преамбуле, две одредбе садржинске природе и неколико завршних клаузула.

За разлику од хемијског оружја, забрана употребе биолошког оружја у преамбули није декларисана као обичајно правило. У оперативном делу Протокола државама се забрањује употреба биолошког оружја у рату, што представља прву уговорну забрану ове врсте оружја. Поред тога, уговорницама се намеће и обавеза подстицања других државе да приступе Протоколу, која има више морално-политички него правни карактер.

Поред несумњивог значаја, Женевском протоколу се могу упутити и одређене замерке. Најпре, њиме је забрањена само употреба биолошког оружја, а не и његово усавршавање, производња и трансфер, нити се захтевало уништавање постојећих залиха. Ни сама забрана употребе није апсолутна, већ трпи значајне изузетке. Протокол забрањује употребу биолошког оружја само против других уговорница, али не и против трећих држава. Поред тога, уговорнице немају ни обавезу да ову забрану поштују у немеђународним оружаним сукобима. Недостатком Протокола може се сматрати и неограничена могућност стављања резерви на његове одредбе. Државе су се широко користиле том могућношћу, чиме су нарушиле циљ и дух уговора. Најважније и најчешће стављане резерве су: а) слобода употребе биолошког оружја против држава које нису уговорнице, и б) слобода одмазде против оног ко први употреби биолошко оружје.⁸ Протокол се на тај начин свео само на обавезу да се не буде први приликом употребе биолошког оружја.⁹ Поред тога, слабост код примене овог протокола лежала је и у чињеници да су га САД ратификовале тек 1975. године.¹⁰

8 З. Биненфелд: Разоружање - хемијска борбена средства, Војно дело, 1976, бр. 2, стр. 99.

9 J. Campagnon: L'interdiction des armes chimiques, Défense nationale, 1988, No. 3, (превод), Информативни билтен превода ЦВНДИ, 1988, бр. 11, стр. 1024.

10 Ю. Томилин: Обструкција Вашингтона к вопросу запрещения химического оружия, Международная жизнь, 1984, No. 8, с. 107.

IV КОНВЕНЦИЈА О БИОЛОШКОМ ОРУЖЈУ

Због слабости Женевског протокола, значајног броја оптужби о употреби биолошког оружја након Другог светског рата и сазнања да све већи број држава развија програме биолошког оружја, јавила се потреба за закључењем новог међународног уговора о биолошком оружју. Услед тога су започети вишестрани преговори који су успешно окончани 1972. године усвајањем Конвенције о забрани развоја, производње и стварања залиха бактериолошког (биолошког) и токсичног оружја и о њиховом уништавању.¹¹ Конвенција данас има 163 уговорнице, укључујући и све сталне чланице Савета безбедности, као и 13 држава потписница.

1. Домашај Конвенције

За разлику од Женевског протокола који не садржи никакво одређење биолошког оружја, Конвенција у чл. I, на индиректан начин, под биолошким оружјем подразумева, заједно или одвојено:

(а) микробиолошке или друге биолошке агенсе без обзира на хјихово порекло или начин производње, који по типу и количини нису намењени употреби у профилактичке, заштитне или друге мирољубиве сврхе

(б) оружје, опрему или векторе намењене за употребу тих агенаса у непријатељске сврхе или у оружаном сукобу.

Може се видети да код одређења биолошког оружја Конвенција користи критеријум намеравања употребе. Коришћење тог критеријума било је нужност с обзиром да се микробиолошки и други биолошки организми нашироко користе и у мирољубиве сврхе (медицинске, научне, профилактичке, заштитне).

Конвенција садржи само забране у погледу биолошких средстава која се користе у непријатељске сврхе или у оружаном сукобу, док је њихова употреба у мирољубиве сврхе и даље допуштена. Међутим, Конвенција не даје појашњење шта се сматра сврхама које нису забрањене, већ само, примера ради, наводи да се таквима могу сматрати профилактичке и заштитне активности. Према појашњењима датим

¹¹ Преговори за закључење Конвенције о биолошком оружју вођени су у оквиру Конференције комитета за разоружање (Conference of the Committee on Disarmament) која је окупљала 26 држава.

током преговора, термин “профилактичке” подразумева медицинске активности, као што су дијагностика, одређивање терапије и имунизација, док термин “заштитне” обухвата развој заштитних маски и одела, система за филтрирање ваздуха и воде, уређаја за детекцију и упозоравање и опреме за деконтаминацију, а не сме се тумачити тако да допушта поседовање биолошких агенаса ради одбране, одмазде или одвраћања. Термин “остале мирољубиве сврхе” остаје нејасан, а може се претпоставити да се односи на научне експерименте.¹² Поред тога, није утврђена ни количина биолошких агенаса која се може поседовати ради обављања допуштених активности.

Конвенција прописује само обавезе држава у погледу биолошког оружја, али не и обавезе које се односе на постројења за његову производњу и делатности које нису забрањене, што је разликује од Конвенције о хемијском оружју.¹³

2. Забране из Конвенције

Конвенција о биолошком оружју је први међународни уговор који поред забране употребе неког оружја садржи и широк круг других обавеза. Искуство је показало да уколико државе поседују неко оружје или су у могућности да га набаве сама забрана његове употребе није била довољна да осујети прибегавање том оружју у рату. Због тога се тежило установљењу других забрана које треба да доведу до потпуне елиминације неког оружја из војних арсенала, чиме ће се и забрана употребе учинити ефикаснијом.

Идући том логиком, Конвенција садржи следеће обавезе у погледу биолошког оружја:

- забрану употребе;

¹² J. Goldblat: The Biological Weapons Convention - An overview, International Review of the Red Cross, 1997, No. 318, p. 256

¹³ Поред забрана везаних за сâмо хемијско оружје, Конвенција о хемијском оружју установљава обавезе у погледу постројења за производњу хемијског оружја (подношење података о таквим постројењима, њихово уништавање или преорјентисање на обављање делатности које нису забрањене), као и у погледу делатности које Конвенцијом нису забрањене (ограничавање количине хемикалија које се могу произвести, допуштање контроле постројења у којима се хемикалије производе, ограничавање промета таквих хемикалија); Више о томе видети: N. Raicevic: The History of Prohibition of the Use of Chemical Weapons in International Humanitarian Law, Facta Universitatis: Law and Politics, 2001, vol. 1, No. 5, pp. 627-629.

- забрану усавршавања, производње, складиштења и промета;
- обавезу уништавања;
- забрану помагања, подстицања и навођења на активности забрањене Конвенцијом.

2.1. Забрана употребе биолошког оружја

За разлику од других, забрана употребе биолошког оружја није експлицитно наведена у Конвенцији. Као први разлог за то наводи се немогућност државе да употреби биолошко оружје уколико испоштује остале обавезе установљене чл. I-III Конвенције (забрана развоја, производње, стварања залиха, стицања и обавеза уништавања).¹⁴ Поред тога, истиче се да је забрана употребе биолошког оружја већ установљена Женевским протоколом из 1925. године, те нема потребе исту забрану понављати и у Конвенцији о биолошком оружју. Према мишљењу присталица овог схватања понављање забране у Конвенцији створило би утисак да се Женевски протокол ставља ван снаге, не само у погледу биолошких, већ и хемијских средстава ратовања.¹⁵

Због одсуства изричите забране употребе биолошког оружја Конвенција је морала да истакне своју повезаност са Женевским протоколом. То је учињено на два места, најпре у ставу 2-4 преамбуле, а затим и у чл. VIII Конвенције. У преамбули је истакнут значај Женевског протокола и потврђена приврженост његовим нечелима и циљевима, уз позивање свих држава на стриктно поштовање његових одредби. У чл. VIII је речено да се ни једна одредба Конвенције не може тумачити тако да на било који начин ограничава или умањује обавезе које су државе преузеле на основу Женевског протокола. Овај члан има за циљ да се кругу осталих обавеза предвиђених Конвенцијом имплицитно прикључи и обавеза забране употребе биолошког оружја.

Међутим, такво регулисање забране употребе биолошког оружја може довести до неких практичних проблема. Постоји могућност да нека уговорница Конвенције није истовремено и уговорница Женевског протокола, па се поставља питање на који начин ту државу обавезати забраном употребе биолошког оружја. Такође, проблем представљају

¹⁴ J. Goldblat: *op. cit.*, p. 257.

¹⁵ П. Давинић: Међународноправни значај Конвенције о регулисању биолошких средстава ратовања, Југословенска ревија за међународно право, 1975, бр. 3 стр. 271.

и резерве које је велик број држава ставио на Женевски протокол а које су неспојиве са обавезом из Конвенције да “никада и ни под којим околностима” неће стицати биолошко оружје.¹⁶

Значајан број држава је сматрао да у Конвенцију треба унети изричиту забрану употребе биолошког оружја. У томе је предњачио Иран који је на четвртој прегледној конференцији држава уговорница¹⁷ поднео предлог да се реч “употреба” дода у назив Конвенције, као и да се забрана употребе унесе у круг забрана из чл. I Конвенције.¹⁸ Међутим, ирански предлог није прихваћен из више разлога. Прво, већина учесника Конференције била је на становишту да забрана усавршавања, производње, стварања залиха и стицања биолошког оружја имплицитно и ефикасно забрањују сваку употребу тог оружја. Друго, неке делегације су изразиле опрезност поводом те идеје, плашећи се да измена једног члана не отвори врата мноштву будућих амандмана, чиме би се ослабио режим установљен Конвенцијом. На крају, истакнуто је да би уношење иранског амандмана довело до стварања два режима једног који би важио за државе уговорнице које су прихватиле амандман, и другог за уговорнице које амандман нису прихватиле. Тиме би се створио привид да за државе које потпадају под други режим не постоји забрана употребе биолошког оружја.¹⁹

Иако ирански амандман није прихваћен, у Завршној декларацији са четврте конференције држава уговорница јасно је потврђено да Конвенција забрањује употребу биолошког оружја.²⁰ У делу Декларације који се односи на чл. I Конвенције се каже:

16 J. Goldblat: *op. cit.*, p. 256.

17 Чл. XII је предвидео да се пет година након ступања Конвенције на снагу одржи конференција држава чланица са циљем да размотри како се Конвенција примењује. Иако је Конвенцијом предвиђено одржавање само једне такве конференције, сагласношћу уговорница до сада је одржано 6 редовних (1980, 1986, 1991, 1996, 2001-02. и 2006. године) и једна специјална конференција (1994. године).

18 Fourth Review Conference of the States to the Convention on the Prohibition of the Development, Production and Stockpiling of Bacteriological (Biological) and Toxin Weapons and on Their Destruction, doc. BWC/CONF.IV/COW/WP.2, 28 November 1996.

19 G.S. Pearson: *The Fourth Review Conference: An Important Step Forward*, Arms Control Today, January/February 1997, p. 16.

20 Fourth Review Conference of the Parties to the Convention on the Prohibition of the Development, Production and Stockpiling of Bacteriological (Biological) and Toxin

“Конференција поново потврђује да употреба микробиолошких и других биолошких агенаса и токсина од стране држава чланица, на било који начин и под било којим околностима, која није конзистентна са профилактичким, заштитним и другим мирољубивим сврхама, представља очигледну повреду чл. I Конвенције.”

У истом делу Декларације још се додаје:

“Конференција поново потврђује да су обавезе из чл. I да се никада и ни под којим околностима неће развијати, производити, стварати залихе или на други начин стицати или задржавати оружје, опрема или средства за употребу агенаса или токсина у непријатељске сврхе или у оружаном сукобу, установљене зато да би потпуно и заувек искључиле могућност његове употребе.”

Слична тумачења садржана су и у Завршној декларацији са шесте прегледне конференције одржане 2006. године.²¹

Треба рећи да се приликом израде нацрта Протокола о јачању Конвенције о биолошком оружју стало на становиште да у њега треба унети експлицитну забрану употребе биолошког оружја. Такође, овај документ садржи и забрану вршења војних припрема за употребу биолошког оружја, која не постоји у Конвенцији.²²

2.2. Забрана усавршавања, производње, складиштења и трансфера биолошког оружја

Ове обавезе држава чланица прописане су чланом I, осим забране трансфера биолошког оружја која је прописана у чл. III Конвенције. Државе уговорнице обавезале су се да никада и ни под којим околностима неће усавршавати, производити и вршити промет биолошког оружја чиме се онемогућава увећавање залиха присутних у моменту обавезивања Конвенцијом.

Weapons and on their Destruction, Geneva, 25 November - 6 December 1996, Final Declaration, doc. BWC/CONF. IV/9 Part II, p. 15.

²¹ Sixth Review Conference of the Parties to the Convention on the Prohibition of the Development, Production and Stockpiling of Bacteriological (Biological) and Toxin Weapons and on their Destruction, Geneva, 20 November - 8 December 2006, Final Declaration, BWC/CONF.VI/6, p. 9.

²² Rolling text of a Protocol to the Convention on the Prohibition of the Development, Production and Stockpiling of Bacteriological (Biological) and Toxin Weapons and on Their Destruction, doc. BWC/AD HOC GROUP/56-1, Geneva, 2001, p. 13.

Забраном усавршавања државама је онемогућено вршење научних припрема за производњу биолошког оружја. На тај начин оне су онемогућене да за кратко време отпочну производњу биолошког оружја, било у случају иступања из Конвенције било у случају отпочињања производње кршењем одредаба Конвенције.²³ Такође, ова забрана онемогућава да се путем истраживања дође до савршенијих врста биолошког оружја. Међутим, ова забрана се не односи на истраживања у циљу мирољубивог коришћења биолошких средстава.

Забрана производње и складиштења има за циљ да спречи гомилање залиха биолошког оружја. Ова обавеза је комплементарна са обавезом уништавања и скупа са њом треба да доведе до остварења коначног циља – онемогућавања употребе биолошког оружја.

Под забраном промета подразумева се забрана стицања биолошког оружја од било кога, као и његово преношење било коме. Државама уговорницама онемогућено је прибављање биолошког оружја чиме се, у крајњој линији, спречава могућност његове употребе. Овом забраном се, пре свега, жели спречити стицање оружја од трећих држава које не потпадају под режим Конвенције. Поред забране стицања, уговорницама је забрањено да биолошко оружје уступају другоме,²⁴ уз накнаду или без ње. Тиме се тежи што потпунијем уништавању ове врсте оружја и смањењу његових укупних количина у свету. Да није ове забране вероватно би велика количина биолошког оружја од стране уговорница била продата трећим заинтересованим државама, чиме би се опасност примене још више увећала пошто њих не везују забране из Конвенције.

2.3. Обавеза уништавања биолошког оружја

Обавеза уништавања биолошког оружја прописана је чланом II који од држава захтева да постојеће залихе овог оружја униште што пре, а најкасније у року девет месеци по ступању Конвенције на снагу.²⁵

²³ То се може десити уколико на власт дође влада која има другачија схватања о националној безбедности, уговорима о разоружању, па и о целокупном међународном праву.

²⁴ Државе не смеју уступати биолошко оружје другим државама, међународним организацијама, али ни правним и физичким лицима.

²⁵ Овај рок је знатно краћи од десетогодишњег рока за уништавање хемијског оружја који је прописан Конвенцијом о хемијском оружју. Разлог за то је много

Пошто је Конвенција ступила на снагу 26. марта 1975. године, крајњи рок за уништавање овог оружја био је 26. децембар 1975. године.

Слабост код одређивања рока за уништавање огледа се у чињеници да није прописан посебан рок за државе које постану уговорнице пошто протекне 9 месеци од ступања Конвенције на снагу. При таквом стању ствари државе које постану уговорнице Конвенцији по истеку тог рока морају уништити биолошко оружја пре приступања Конвенцији.²⁶ Чини се да такво решење није адекватно и праведно јер се за те државе установљава обавеза иако оне још нису стране уговорнице, а да им при томе не припадају никаква права из Конвенције.

У погледу начина уништавања биолошког оружја државама се оставља потпуна слобода. Конвенција допушта и могућност да се постојеће биолошко оружје прилагоди за употребу у мирољубиве сврхе. Без обзира за који се начин уништавања определи, држава мора предузети све неопходне мере за заштиту становништва и животне средине.

2.4. Забрана доприношења делатностима које су Конвенцијом забрањене

Државама уговорницама је забрањено да помажу неку државу, групу држава или међународну организацију у производњи или стицању биолошког оружја на било који други начин. Конвенција не конкретизује о којим се све врстама помоћи ради, али се ту свакако мисли на давање економске подршке и пружање техничке и кадровске помоћи. Што се тиче економске помоћи врло је тешко доказати да су дата средства употребљена баш за развијање програма биолошког оружја, док је то знатно лакше учинити код пружања техничке и кадровске подршке таквим програмима. Забраном помагања другим државама и међународним организацијама тежи се онемогућавању ширења биолошког оружја на државе које нису уговорнице Конвенције.

Конвенција забрањује уговорницама да подстичу или наводе друге државе или међународне организације да производе или на било који други начин стичу биолошко оружје. Док је у предходном случају забрањено давање конкретне помоћи, овде се има у виду забрана

сложенији поступак уништавања и много веће залихе хемијског оружја.

26 J. Goldblat: op. cit., p. 256.

слабијих облика подршке. Међутим, некада и такви облици подршке могу допринети производњи и стицању биолошког оружја.

3. Верификационе мере

Мере националне контроле (самоконтроле) чине основу система надзора над спровођењем Конвенције, док је међународна контрола врло оскудна. Конвенцију карактерише институционални дефицит јер није установљено ни једно међународно надзорно тело.²⁷ Због тога се систем обезбеђивања поштовања Конвенције о биолошком оружју заснива више на поверењу него на међународном надзору.²⁸ Одсуство поузданог система међународне контроле над поштовањем преузетих обавеза представља велики недостатак Конвенције, тако да је неки називају “центлменским споразумом”.²⁹

Конвенција о биолошком оружју, ипак, предвиђа неке мере за имплементацију на међународном плану, и то: (а) консултације и сарадњу држава чланица, и (б) подношење жалби Савету безбедности УН.

Консултације и сарадња држава чланица регулисани су чл. V Конвенције. Државе уговорнице имају обавезу да се консултују и сарађују ради решавања проблема насталих применом Конвенције. Државе прво треба да покушају да проблеме реше међусобним консултацијама и сарадњом, али од ове мере се тешко могу очекивати значајнији резултати, нарочито када су у питању уговорнице које нису у добрим политичким односима. Вероватно су и творци Конвенције били свесни тога па су предвидели могућност да се консултације и сарадња држава спроведу и у оквиру ОУН-а. Међутим, није ништа ближе речено у оквиру којих органа и применом којих поступака ће се та сарадња одвијати.

Чл. VI даје право свакој држави уговорници да уложи жалбу Савету безбедности уколико посумња да друга уговорница крши одредбе

²⁷ N. A. Sims, An Annual Meeting for the BTWC, Review Conference Paper No 22, June 2010, p. 4.

²⁸ V.A. Romanov: The humanitarian dimension of the Convention on “silent weapons”, International Review of the Red Cross, 1997, No. 318, p. 286.

²⁹ J.B. Tucker: Strengthening the BWC: Moving Toward a Compliance Protocol, Arms Control Today, January/February 1998, p. 20.

Конвенције. Овакво решење било је нужно с обзиром да Конвенцијом није установљено никакво међународно тело које би се бавило надзором над њеним поштовањем.³⁰ Приликом обраћања Савету безбедности држава мора поднети доказе о основаности жалбе. Тај услов умногоме отежава положај подносиоца жалбе јер је врло тешко да једна уговорница, нарочито ако је у питању мала држава, самостално прикупи податке о наводној повреди Конвенције. Још једна слабост овог система огледа се у свођењу улоге Савета безбедности на испитивање чињеница и обавештавање држава о резултатима истраге, без овлашћења да дефинитивно одговори да ли су прекршене одредбе Конвенције. Највећи недостатак ове процедуре представља могућност употребе вета од стране неког сталног члана Савета безбедности, чиме се онемогућава разматрање поднете жалбе. Због поменутих недостатака ова процедура до сада ни једном није примењена у пракси.

Увиђајући слабости прописаних мера за имплементацију, државе уговорнице су покушале да их отклоне на конференцијама за преиспитивање примене Конвенције усвајањем одређених мера за изградњу поверења. Том приликом су договорене следеће мере: размена података о истраживачким центрима и лабораторијама, размена информација о појави инфективних болести и сличних појава, подстицање међународних контаката/конференција, објављивање националних програма биолошке одбране, објављивање законодавства у вези са применом Конвенције, објављивање ранијих делатности на плану дефанзивних (офанзивних) биолошких програма, и обавештавање о фабрикама за производњу вакцина. Међутим, ради се само о политичким мерама које су лишене правно-обавезујућег карактера.³¹ С обзиром на то, њихово поштовање било је разочаравајуће, како у погледу квантитета тако и у погледу квалитета.

У циљу јачања Конвенције још је на трећој прегледној конференцији одлучено да се формира *ad hoc* група владиних експерата за одређивање и испитивање могућих верификационих мера, која се

30 Насупрот томе, Конвенција о хемијском оружју је установила Организацију за забрану хемијског оружја.

31 G. S. Pearson: A Strengthened BWC?, UNIDIR NewsLetter, 1996, No. 33/96, p. 70.

скраћено звала VEREX (енг. “*verification experts*”).³² Ова група је требала да проучи могућност увођења нових верификационих мера, али само са научног и техничког аспекта. Године 1994. одржана је специјална конференција држава чланица са циљем да размотри извештај VEREX-а. На тој конференцији је створено ново тело за преговарање, *Ad hoc* група, чији је задатак био да предложи одређене мере за јачање Конвенције, које би потом биле уграђене у правно обавезујући инструмент. *Ad hoc* група је сачинила већи број радних верзија протокола о јачању Конвенције,³³ али су преговори пропали јула 2001. године, када су САД изјавиле да неће прихватити предложени текст као основу за правно обавезујући споразум.³⁴ Прегледне конференције држава уговорница Конвенције о биолошком оружју одржане 2001-02. и 2006. године нису успеле да превазиђу настали застој. Једино је на конференцији из 2006. године установљена Јединица за подршку имплементацији (енг. *Implementation Support Unit*),³⁵ са задатком да врши координацију и пружа потребне информације државама уговорницама.

Иако *Ad hoc* група и даље формално постоји, тешко је очекивати да она настави рад на нацрту протокола којим се бавила до 2001. године. Сада се уместо даљег рада на том нацрту заговара рад на јачању ефикасности Конвенције кретањем од почетка, респектујући сва дешавања у последње две деценије.³⁶ Отклањање одређених дилема на том плану треба очекивати од седме прегледне конференције држава уговорница која ће се одржати 2011. године.

32 The Third Review Conference of the States Parties to the Convention on the Prohibition of the Development, Production and Stockpiling of Bacteriological (Biological) and Toxin Weapons and on Their Destruction, Geneva, 9-27 September 1991, doc. BWC/CONF.III/23.

33 У најкраћем, Протокол је предвиђао стварање посебне међународне организације којој би државе подносиле извештаје о релевантним постројењима, опреми и активностима. Та организација је требала да шаље инспекције на терен ради провере да ли су поднети извештаји истинити, као и ради провере навода да нека уговорница крши одредбе Конвенције.

34 Jez Littlewood: The verification debate in the Biological and Toxin Weapons Convention in 2011, Disarmament forum, No. 3/2010, p. 19.

35 Њено седиште је у Женеви, а установљена је као део Канцеларије УН за послове разоружања.

36 Више о томе видети: G. S. Pearson-N. A. Sims: Towards a New Implementation Mechanism for the BTWC, Review Conference Paper No 22, November 2007.

V ЗАКЉУЧАК

Забрана употребе биолошког оружја егзистира као уговорна забрана још од 1925. године када је, заједно са забраном употребе хемијског оружја, унета у Женевски протокол. Забрана употребе ове врсте оружја потврђена је и у Конвенцији о биолошком оружју из 1972. године. Међутим, за разлику од Женевског протокола Конвенција садржи много шири круг забрана, чиме је трасирала нови приступ у елиминацији појединих врста оружја. Искуство је показало да уколико државе поседују неко оружје или су у могућности да га набаве сама забрана његове употребе није била довољна да осујети прибегавање том оружју у рату. Због тога се тежило установљењу других забрана које треба да доведу до потпуне елиминације неког оружја из војних арсенала, чиме ће и забрана употребе постати ефикаснија. Идући том логиком Конвенција, поред употребе, забрањује и производњу, складиштење, усавршавање и промет биолошког оружја, уз наметање обавезе уништавања постојећих залиха овог оружја. Уз то, забрањено је помагање, подстицање и навођење на активности које Конвенцијом нису допуштене.

Насупрот похвалама које заслужује за широк спектар забрана у погледу биолошког оружја, Конвенцији се могу упутити значајне критике због одсуства механизма међународног надзора над поштовањем преузетих обавеза. Она не установљава никакво међународно тело које би контролисало државе на који начин извршавају уговорне обавезе. У одсуству међународног механизма, мере националне контроле (самоконтроле) представљају једину гаранцију да неће доћи до кршења Конвенције. Због тога се систем обезбеђивања поштовања Конвенције о биолошком оружју заснива више на поверењу него на међународном надзору.

Свесне слабости надзорног механизма државе уговорнице су покренуле иницијативу за његово јачање. Међутим, иако је у појединим периодима било значајног напретка, ти напори до сада нису уродили плодом. Чак се може рећи да последњих десетак година постоје значајна размимоилажења међу уговорницама у погледу поступка и начина за оснажење верификационих мера.

Резиме

Војни кругови су уочили да се резултати биолошких истраживања могу употребити и у ратне сврхе, што је резултирало стварањем биолошког оружја. Његово дејство се заснива на биолошким агенсима растуреним посебним средствима (живим и неживим) у циљу изазивања заразних болести код људи, животиња или биљака. Посебна забрана употребе биолошког оружја први пут је установљена Женевским протоколом о забрани загушљивих, отровних и сличних гасова и бактериолошких метода ратовања из 1925. године. Допуштање употребе биолошког оружја у немеђународним оружаним сукобима и против држава које нису уговорнице, као и неограничена могућност стављања резерви представљале су крупне недостатке Женевског протокола. Због тих слабости 1972. године је усвојена Конвенција о биолошком оружју која поред употребе забрањује и производњу, складиштење, усавршавање и промет биолошког оружја, уз наметање обавезе уништавања постојећих залиха овог оружја. На тај начин је створен добар правни оквир за потпуну елиминацију ове врсте оружја за масовно уништавање. Међутим, слабост Конвенције представља одсуство поузданог механизма међународног надзора над поштовањем преузетих обавеза. Сви покушаји да се надзорни механизам ојача до сада нису дали резултата.

*Doc. Nebojša Raičević, LL.D.
Assistant Professor,
Faculty of Law, University of Niš*

THE PROHIBITION OF BIOLOGICAL WEAPONS IN THE INTERNATIONAL HUMANITARIAN LAW

Summary

Once the military circles became aware that the results of the biological research might be used for warfare purposes, the immediate result was the creation of biological weapons. The effect of biological weapons is based on biological agents or toxins which are spread by special live and technical means for the purpose of causing contagious diseases in people, animals or plants. The biological weapons were first specifically prohibited in 1925 by the Geneva Protocol for the Prohibition of the Use of Asphyxiating, Poisonous or Other Gases and of Bacteriological Methods of Warfare. However, the serious drawbacks of the Geneva Protocol were the permission to use biological weapons in non-international armed conflicts and against the non-state parties, and the unlimited possibility of entering reservations. The Biological Weapons Convention was adopted in 1972 as an attempt to deal with these drawbacks. In addition to the use of nuclear weapons, the Convention also prohibited the production, stockpiling, development and transfer of biological weapons, and obliged the signatories (state parties) to destroy the existing stocks of these weapons. This Convention set a good legal framework for the eradication of this kind of mass destruction weapons. However, the major drawback of this Convention was the lack of a reliable mechanism of international supervision and control over the observance of the assumed obligations. All the attempts to strengthen the supervision mechanism have not yielded practical results yet.

Key words: *biological weapons, Biological Weapons Convention, Geneva Protocol, verification measures*

